

ASPECTE JURISPRUDENȚIALE DE DREPT COMPARAT
PRIVIND LIMITELE DE MANIFESTARE A LIBERTĂȚII
RELIGIOASE

JURISPRUDENTIAL ASPECTS OF COMPARATIVE LAW ON THE
LIMITS OF MANIFESTATION OF RELIGIOUS FREEDOM

ANDRA IFTIMIEI¹

Rezumat: Prezentul articol propune identificarea poziției judecatorului penal raportat la mijloacele diferite de manifestare a libertății religioase, cu precădere avem în vedere situații care țin de manifestările adepților religiei islamiste. Partea a doua a prezentului articol concentrează deciziile instanțelor constituționale din diferite state, în scopul reflectării unor aspecte diferite de cele penale ale libertății religioase. Cu atât mai mult cu cât prevederile constituționale și cele penale sunt în strâns legătură, iar prezentarea celor două puncte de vedere reflectă logica îmbinării celor două ramuri de drept. Prezentarea și analiza unor aspecte care țin de jurisprudență, pe componenta dreptului comparat, reliefează numeroasele probleme pe care le ridică necesitatea respectării libertății religioase. Aspectele evidențiate de jurisprudență au rolul de a întregi expunerile doctrinare, deoarece semnalizează existența unor situații care nu au fost identificate ca fiind posibile de teoreticieni.

Cuvinte-cheie: libertate religioasă, v1 islamic, drept penal, interpretare constituțională, drept comparat, jurisprudență.

Abstract: This article proposes to identify what is the position of criminal judge in different states relative to different means of expression of religious freedom, especially we consider situations related to Islamic religion followers events, but not exclusively. Part two of this article focuses constitutional court decisions in different countries in order to reflect different aspects of the prosecution of religious freedom. With more so as the Constitution and the criminal are closely related, and presentation of the two views reflects the logic of combining the two branches of law. Presentation and analysis of issues in the law on comparative law component, highlights the many issues raised by the need to respect religious freedom. The

¹Asistent univ. dr., Universitatea "Alexandru Ioan Cuza" din Iași, Facultatea de Drept, andra.iftimiei@uaic.ro

issues raised by the case law designed to complete doctrinal exposures as indicating the existence of situations that haven't been identified as possible until now.

Keywords: religious freedom, islamic veil, criminal law, constitutional judgement, comparative law, jurisprudence.

1. Introducere

La nivel european și internațional, raportul dintre dreptul penal și drepturile omului a cunoscut schimbări majore. Dacă inițial măsurile specifice dreptului penal aveau un caracter subsidiar (*ultima ratio*), astăzi dreptul penal depășește granița unui drept de excepție care se aplică în cazurile grave și foarte grave și se transformă în normalitate². Argumentul care stă la baza acestei transformări este necesitatea. A adăria, cât de necesar este intruziunea dreptului penal în sfera garanțiilor constituționale ca efect al invocării siguranței și securității?

Religia joacă un rol important în organizarea societății, chiar și în statele care se caracterizează printr-o atitudine generalizată de areligiozitate sau chiar de ateism. Spre exemplu, în Germania statisticile demonstrează că există un număr foarte mare de persoane declarate atei, la bază fiind nu lipsa credinței, ci impozitele care trebuie plătite bisericii, considerate foarte mari.

Îmbinând cele două aspecte, ne propunem să identificăm în diferite state care este poziția judecătorului penal raportat la mijloacele diferite de manifestare a libertății religioase, cu precădere avem în vedere situații care țin de manifestările adeptilor religiei islamiste. Judecătorul penal se găsește în postura în care trebuie să se poziționeze de o parte sau de cealaltă a conflictului de valori: el trebuie să privilegieze legea pozitivă sau legea religioasă?³

Partea a doua a prezentului articol concentrează deciziile ale instanțelor constituționale din diferite state, în scopul reflectării unor aspecte diferite de cele penale ale libertății religioase. Cu atât mai mult cu cât prevederile constituționale și cele penale sunt în strânsă legătură, iar prezentarea celor două puncte de vedere reflectă logica îmbinării celor două ramuri de drept.

² A se vedea Y. Cartuyvels, H. Dumont, F. Ost, M. van de Kerchove, S. van Drooghenbroeck, *Les droits de l'homme: bouclier ou épée du droit pénal?*, ed. Bruylant, Bruxelles, 2007, p. 15.

³ J. Pradel, „*L'appréhension du fait religieux par le juge pénal*”, articol consultat pe site-ul http://www.ius.bg.ac.rs/crimenjournal/articles/Crimen_001-2010/Crimen%20001-010%20-%20%20Pradel.pdf, la data de 16.02.2016.

2. Aspecte de drept penal comparat

Una dintre finalitățile dreptului comparat presupune identificarea lacunelor din legislația națională și propunerea unor proiecte pentru îmbunătățirea legislației din diferitele ramuri ale dreptului. Un aspect care nu a ridicat probleme până în acest moment în legislația penală română este cel privitor la manifestările ale libertății religioase în procesul penal. Spre exemplu, în state unde religia islamică este prezentă într-o proporție mare, care s-au confruntat cu fenomenul criminalității, s-a ridicat problema murturiei sub vîlul islamic. În acest sens, ne propunem să prezentăm și să analizăm modalitatea în care judecătorii sesizați în cauză au conciliat normele procesuale penale cu manifestarea extremă a libertății religioase⁴.

2.1. Canada

Decizia Curții supreme a Canadei *R. c. N.S.*, 2012 CSC 72, [2012] 3 R.C.S. 726 din 20.12.2012⁵. Situația de fapt poate fi rezumată astfel. M---d S. și M---l S sunt acuzați de agresiune sexuală față de N.S. Acuzații sunt vîluri și unchiul p rții v t mate. În faza de urmărire, N.S. a fost nevoită să depună murturie. N.S., care este musulman, a solicitat depunerea murturiei purtând vîlul specific numit niqab⁶, context în care cei doi acuzați au solicitat judecătorului o ordonanță prin care N.S. să fie obligată să își înlătune niqab-ul în vederea realizării depoziției.

Judecătorul a solicitat p rții v t mate să își motiveze dorința de a purta vîlul în timpul murturiei. N. S. a afirmat că este obligată de convingerea sa religioasă să poarte un niqab în public, astfel încât alți b rbați (cu excepția anumitor membri ai familiei restrânse) să nu o poată vedea. Ea a permis ridicarea vîlului pentru poza din permisul de conducere, care a fost

⁴ Problema concilierii dintre normele penale și aspectele de ordin religios este una foarte complexă și vastă, aici fiind prezentat doar un mic segment al acesteia. Pentru detalii privind aspecte sensibile ale problematicei, a se vedea A. E. Franț, *Abortion and theology-an impossible conciliation?*, Journal of Public Administration, Finance and Law (JOPAF), Issue 6/2014, pp. 269-279.

⁵ Consultat pe site-ul <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/fr/item/12779/index.do>, la data de 16.02.2016.

⁶ Există câteva categorii de vîluri: hijab – care presupune ca fața să fie descoperită, se arfă acoperind doar p rul, urechile și gâtul; niqab – care presupune că doar ochii pot fi lsați la vedere, acoperind gura și nasul; burqa – vîl care acoperă fața integral, având doar o vizieră din material transparent pentru ochi.

realizat de o femeie, i c î i va ridica niqab-ul i în caz de nevoie pentru un control de securitate la punctele de trecere a frontierei.

Judec torul a concluzionat c N.S. nu a demonstrat o convingere religioas „foarte puternic ”, astfel c a dispus înl turarea acestuia. N.S. s-a opus i s-a adresat instanței superioare, solicitând anularea ordonanței judec torului care a condus ancheta preliminar i permiterea portului de niqab în timpul depunerii m rturiei.

Judec torul de la Curtea suprem de justiție a concluzionat c N.S. trebuia s poat depune m rturie chiar dac purta niqab-ul, dac invoc motive religioase sincere, dar c judec torul din faza preliminar ar fi putut înl tura proba dac estima c portul v lului ar fi împiedicat un veritabil contra-interogatoriu.

Un alt judec tor a apreciat c problema care se ridic în momentul în care o instanț de judecat este sesizat cu posibilitatea de a depune m rturie purtând un niqab este aceea de a determina dac această solicitare rezult dintr-o credinț religioas sincer i dac aceasta aduce atingere dreptului acuzatului la un proces echitabil. Dac este imposibil concilierea între drepturile martorului i cele ale acuzatului prin adaptarea procedurilor judiciare astfel încât s fie respectate practicile religioase, dreptul acuzatului la un proces echitabil poate presupune ca persoana chemat s depun m rturie s fie ținut în a- i descoperi fața. Trebuie determinat dac se pune problema credibilit ții martorului, în ce m sur portul niqab-ului influențeaz aprecierea comportamentului, dac este un proces care se desf oar în fața juraților sau doar în fața judec torilor, natura m rturiei, natura mijloacelor de ap rare invocate, precum i alte valori constituționale i interese ale societ ții.

Mai mult decât atât, se apreciaz c efectele prejudiciabile ale unei astfel de obligații impuse faț de martor ar consta în posibilitatea ca martorul s nu mai depun m rturie, sau dac este acuzat persoana ar renunța la propria ap rare, aspecte care sunt mult mai importante decât cele ce vizeaz imposibilitatea de a vedea întregul chip al celui în cauz . Altfel spus, trebuie întrebat dac atingerea adus drepturilor acuzatului la un proces echitabil este mai grav decât atingerea adus drepturilor religioase ale martorului.

2.2. Spania⁷

În septembrie 2009, o femeie care avea calitatea de martor într-un proces de terorism a fost dat afară din sală de judecată pentru că a refuzat să își ridice burqa. Judecătorul i-a amintit acesteia că este necesar să fie vizuată fața martorilor și o soluție de compromis a fost identificată: femeia a acceptat să depună măștură, ridicând doar o parte a vâului care îi acoperea fața și doar în fața judecătorului, cu spatele către sala de judecată.

2.3. Marea Britanie

În Marea Britanie problema ridicată de limitele exercitării libertății religioase în curțile și tribunale a condus chiar până la redactarea, în 2007, de către *Judicial Studies Board*⁸, a unui cod de norme practice cu privire la portul vâului integral în curțile și în tribunale⁹. Acest document, care nu se pronunță într-un sens sau într-altul, trece în revist diferitele persoane susceptibile să poarte burqa în relația cu justiția: martori, persoane acuzate, victime sau jurați, iar cazul judecătorilor este evocat în egală măsură. Pentru a solicita îndepărtarea vâului care acoperă chipul, este necesară la aprecierea magistraților „dacă faptul de a putea observa expresiile faciale prezintă relevanță pentru elaborarea hotărârii” și „dacă vâul constituie un real obstacol în exercitarea misiunii judiciare”. Solicitarea trebuie să fie însoțită întotdeauna de explicații. Documentul sugerează, de exemplu, că este întemeiată solicitarea față de un martor sau față de acuzat de a-și îndepărta vâul, explicându-i-se că dacă jurații sau judecătorul nu pot aprecia atitudinea sau expresiile feței când acesta oferă răspunsuri îi pot aduce prejudicii.

⁷ Cazul a fost consultat la data 5.05.2016 pe site-ul: http://www.expatica.com/es/news/Spanish-judge-expels-witness-for-wearing-burka_165585.html.

⁸ Judicial States Board este un organism înscădat cu formarea inițială și continuă a magistraților.

⁹ Codul a fost revizuit în 2013, poartă denumirea *Guide to judicial conduct*, disponibil la https://www.judiciary.gov.uk/wpcontent/uploads/JCO/Documents/Guidance/judicial_conduct_2013.pdf, consultat la data 12.04.2016.

2.4. Franța¹⁰

a. O persoană cu fața mascată a fost interpellat de forțele de poliție în apropierea Palatului Elysée, unde era în compania altor persoane ce purtau măști, dar și în compania jurnaliștilor. După ce a fost condus la comisariatul de poliție, persoana în cauză a refuzat să își dezvăluie chipul. Cercetat pentru încălcarea dispozițiilor Legii din 11 octombrie 2010 care interzice acoperirea feței în spațiul public, suspectul, reprezentat de un avocat, a susținut că a acționat în limitele exercitării libertății religioase și că înțelege să conteste legea invocată, deoarece încalcă dreptul și mai concret art. 9 din Convenția europeană a drepturilor omului care garantează libertatea de gândire, de conștiință și religioasă.

Pentru a înlătură această argumentare, raționamentul judecătoresc enunță că o manifestare politică în fața președinției Republicii, în compania persoanelor care poartă măști de carnaval, nu poate intra în exercitarea libertății religioase și că o astfel de manifestare, precum și refuzul descoperirii feței în incinta comisariatului de poliție aduc atingere ordinii publice. Chiar dacă jurisdicția de proximitate a ignorat motivația religioasă, judecata nu vizează cenzura articolului 9 din Convenția europeană a drepturilor omului, deoarece alineatul 2 al acestui articol prevede că această libertate poate face obiectul restrângerilor legale și constituie, într-o societate democratică, în măsură necesară securității publice, protecției ordinii, sănătății sau moralei, sau necesare protecției drepturilor și libertăților celorlalți; în această situație se integrează și legea care interzice acoperirea integrală a feței în spațiul public, deoarece se are în vedere protejarea ordinii și securității publice, prin instituirea obligativității pentru orice persoană de a-și arăta fața în public.

b. Prin decizia Curții de apel Douai nr. 08/01616¹¹ se are în vedere următoarea situație de fapt: o persoană este urmărită pentru acte de cruzime

¹⁰ Cour de cassation, Chambre criminelle, 5 Mars 2013, decizia nr. N° 12-80.891, 790, consultat la data de 17.02.2016 pe site-ul http://www.lexisnexus.com.docelec.u-bordeaux.fr/fr/droit/results/docview/docview.do?docLinkInd=true&risb=21_T23504111440&format=GPNBFULL&sort=BOOLEAN&startDocNo=26&resultsUrlKey=29_T23504111444&cisb=22_T23504111443&treeMax=true&treeWidth=0&csi=268081&docNo=36.

¹¹ Cour d'appel Douai Chambre correctionnelle 4 14 Janvier 2009 consultat pe site-ul http://www.lexisnexus.com.docelec.u-bordeaux.fr/fr/droit/results/docview/docview.do?docLinkInd=true&risb=21_T23504111440&format=GPNBFULL&sort=BOOLEAN&startDocNo=51&resultsUrlKey=29_T23504111444&cisb=22_T23504111443&treeMax=true&treeWidth=0&csi=268081&docNo=56, la data de 17.02.2016.

împotriva animalelor domestice, deoarece a sacrificat capre, care au fost decapitate și castrate. Delictul presupune o voință de a crea o suferință animalului dincolo de simpla brutalitate și corespunde unei rătăcirii gratuite de natură să provoace suferințe inutile animalului. În speță, în ciuda gravității suferințelor provocate animalelor, acestea nu corespund voinței barbare de a le face să sufere. Faptele trebuie recalificate în contravenția ce constă în distrugerea voluntară a unui animal fără să fie necesar, prevăzută de art. R 655-1 din Codul penal.

Persoana urmărită invocă faptul că a acționat în cadrul unui cult religios. În fapt, contravenția nu poate fi justificată decât prin necesitate sau prin existența unei tradiții locale neîntrerupte. Distrugerea animalelor nu era necesară atât timp cât nu prezentau un caracter nociv. Cultul invocat nu constituie o tradiție justificativă, ci acesta se perpetuează doar în Guadalupe fără existența unui cadru juridic și doar pe calea toleranței. Pe de altă parte, legea penală este de interpretare strictă și nu vizează decât tradițiile locale neîntrerupte, constând în curse de tauri și bătăi între cocoși. Libertatea religioasă nu reprezintă o legitimare pentru sacrificiu deoarece acesta din urmă nu este o necesitate. Persoana urmărită nu poate invoca faptul că nu el este autorul actelor de sacrificare, atât timp cât el este cel care a furnizat animalele pentru ritual, fiind astfel la originea sacrificiului, după cum el era cel care le ținea. Astfel, el este un coautor și nu un complice.

Selecția cazurilor prezentate mai sus este importantă din perspectiva dreptului penal comparat pentru că reliefează modul în care judecătorii din diferite state au utilizat criterii similare în încercarea de a concilia exercitarea libertății religioase cu rigurozitatea normelor penale, și anume necesitatea și proporționalitatea. Cele două criterii, complementare, vizează în primul rând asigurarea unui grad ridicat de securitate¹², după cum facilitează soluționarea cauzelor penale fără a conduce la un blocaj în desfășurarea procesului penal. Interesant este poziția legiuitorului român, care nu prevede astfel de excepții. Suntem de părere că este necesară introducerea în legislația penală română a unei dispoziții care să acopere situații similare celor prezentate mai sus.

¹² D. C. Măț , *Securitatea națională ca temei al restrângerii exercitării drepturilor și libertăților fundamentale în legislația românească*, în „...”, Universitatea din Cernăuți, 2012, pp. 74-81.

3. Aspecte de drept constituțional comparat

Libertatea religioasă s-a transformat și se transformă în continuare¹³, dintr-o simplă componentă a libertății de exprimare într-un corolar al protecției individului, prin raportare la obligațiile statului, dar și la obligațiile celorlalți semenii. Aspectele constituționale ale subiectului sunt numeroase și pot suscita discuții atât în plan moral, cât și sociologic, psihologic, respectiv juridic. Însă, pentru a contura o imagine adecvată cadrului cercetării ne propunem să evidențiem câteva decizii ale instanțelor constituționale, decizii remarcabile prin forța argumentării, respectiv prin modalitatea de receptare a acestora.

3.1. România

Textul constituțional român din art. 29 dispune că „libertatea credințelor religioase nu poate fi îngreunată în nici un fel”, iar „libertatea credințelor religioase nu poate fi îngreunată sub nici o formă”. În completare, a fost adoptată legea privind libertatea religioasă și regimul cultelor¹⁴, act apreciat ca fiind „reglementat într-o manieră mai apropiată de exigențele unui stat de drept”¹⁵.

În fața instanței constituționale române a fost invocat încălcarea libertății de conștiință, Curtea apreciind că libertatea conștiinței implică, inevitabil și libertatea de exprimare¹⁶, acesta fiind mijlocul posibil și necesar pentru exteriorizarea gândurilor, opiniilor ori a credințelor religioase.

Într-o decizie recentă¹⁷, Curtea constituțională constată că includerea disciplinei Religie ca disciplină corolară, parte a trunchiului comun, nu reprezintă *eo ipso* o problemă de natură a genera nerespectarea libertății conștiinței, cât vreme dispozițiile contestate nu generează obligații de natură a urma cursuri având ca obiect o anumită religie, contrar

¹³ Pentru detalii, a se vedea A. M. Gentimir, *Cultural, Religious and Linguistic Diversity as a Right Legitimised by European Union Normative and Jurisprudential Framework*, publicat în volumul colectiv *Globalization and intercultural dialogue: multidisciplinary perspectives*, Tîrgu Mureș : Arhipelag XXI, pp.157-165; <http://www.upm.ro/gidni/>.

¹⁴ Legea nr. 489 din 28 decembrie 2006, actualizată și republicată, privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor.

¹⁵ M. Balan, *Drept constituțional și instituții politice, volumul I. Teoria generală a statului și a constituției. Constituția română în context european*, ed. Hamangiu, București, 2015, p. 394.

¹⁶ Decizia CCR nr. 485 din 6 mai 2008, publicată în M. Of. nr. 431 din 9 iulie 2008.

¹⁷ Decizia CCR nr. 669 din 12 noiembrie 2014, publicată în M. Of. nr. 59 din 23 ianuarie 2015.

convingerilor fiecăruia. Mai mult decât atât, potrivit Curții, manifestarea liberă a opțiunilor implică în mod necesar inițiativa proprie a persoanei în sensul frecvent rii disciplinei Religie, iar nu consimțirea tacită sau refuzul expres. Exprimarea unei opinii din perspectiva prevederilor constituționale referitoare la libertatea conștiinței și a religiei aplicabile în domeniul învățământului religios trebuie să aibă întotdeauna un sens pozitiv (persoana alege să studieze religia), iar nu un sens negativ (persoana alege să nu studieze religia), întrucât în cea de-a doua ipoteză persoana este prezumată ca manifestând deja opțiunea de a studia, fiind nevoită să acționeze ulterior pentru excluderea sa din grupul de studiu. Or, o atare reglementare nu reprezintă altceva decât o constrângere a persoanei în manifestarea unei opțiuni, ceea ce *de plano*, contravine libertății conștiinței consacrată de Constituție. Altfel spus, este neconstituțional ca un elev să fie înscris din oficiu pentru studierea acestei discipline și doar un refuz să conducă la posibilitatea nefrecvent rii cursurilor de religie. În respectarea prevederilor art. 29 din Constituție, este necesar ca elevul, împreună cu părinții să își manifeste liber și necondiționat dorința de a studia o astfel de materie, cu atât mai mult cu cât studiul religiei era condiționat de o notare a elevului.

3.2. Germania

Problemele incidente în materia respectării libertății religioase cunosc o dezvoltare mai amplă în jurisprudența instanței constituționale germane.

Legea fundamentală a Germaniei prevede în art. 4 c. „libertatea de credință și de conștiință, cât și libertatea de profesiune a unui crez religios sau filosofic sunt inviolabile. Practicarea liberă a religiei este garantată. Nicio persoană nu poate fi obligată, împotriva conștiinței sale, să efectueze serviciul militar care implică folosirea armelor. Detaliile se reglementează printr-o lege federală”¹⁸.

Una dintre deciziile tranșante din jurisprudența tribunalului constituțional german este cea privitoare la prezența crucifixului în fiecare sală de clasă¹⁹. O primă problemă ridicată de prezența crucifixului a fost evidențiată în cadrul procedurilor judiciare. Însă și constrângerea de a

¹⁸ Text disponibil la adresa <http://codex.just.ro/Tari/DE>.

¹⁹ BVerfGE 93, 1 în *Selecție de decizii ale Curții constituționale federale a Germaniei*, Fundația Konrad Adenauer, editura C. H. Beck, București, 2013, p. 206.

desf ura un litigiu sub semnul crucii a fost considerat de c tre Curtea Constituțional Federal drept o ingerinț în libertatea de credinț a unei p rți procesuale de origine evreiasc , aceea care, la rândul ei, a perceput această situație ca fiind o identificare a statului cu religia cre tin (cf. BVerfGE 35, 366 [375]). Îns , în această situație, prezența crucifixului în fiecare sal de clas i implicit obligarea fiec rui elev de a- i desf ura zilnic activitatea de înv țare sub acest însemn a fost considerat o dep ire a limitei trasate cu privire la orientarea religioas a colilor sau la orientarea acestora dup anumite concepții despre viaț i lume. A adar, instalarea crucii în colile de stat cu caracter obligatoriu este prin urmare incompatibil cu art. 4 alin. 1 GG, atât timp cât nu este vorba de coli confesionale cre tine²⁰.

3.3. Coreea

O component a libert ții religioase vizeaz posibilitatea neîngr dit a oric rei persoane de a participa la serviciile religioase. Curtea constituțional din Coreea s-a pronunțat asupra înc lcrii libert ții religioase a unui deținut aflat în stare de arest preventiv²¹. Situația de fapt este urm toarea: cel care a sesizat Curtea a fost acuzat de fraud i încarcerat la centrul de detenție Daegu, la data de 1 iunie 2009. Dup aceea a fost judecat i condamnat, locul de detenție fiind închisoarea Daegu, unde a fost transferat la data de 30 noiembrie 2009. La data de 25 mai 2011, reclamantul a fost eliberat ca urmare a execut rii timpului de pedeaps . Reclamantul a sesizat Curtea constituțional cu acest caz la data de 14 septembrie 2009, pretinzând c i-a fost înc lcat, de c tre directorul centrului de detenție Daegu, dreptul de a participa la serviciile religioase slujite în centrul de detenție, în perioada 1 iunie – 8 octombrie 2009. Între timp, pân în acel moment, eful centrului de detenție de la Daegu a interzis în mod uniform tuturor deținuților aflați în arest preventiv s participe la adun ri religioase, pe motiv c ace tia se întâlnesc cu un complice pentru a distruge probe sau pe motiv c locul de întâlnire pentru evenimentele religioase din cadrul centrului de detenție era prea mic.

²⁰ *Idem*, pp. 212-213.

²¹ Decizia 2009 Hun-Ma527, KCCR: 23-2(B) KCCR 840 consultat pe site-ul <http://english.court.go.kr/cckhome/eng/decisions/majordecisions/majorDetail.do> la data 7.06.2016.

Curtea constituțional coreean a decis că în această situație există o încălcare gravă a exercitării libertății religioase pentru următoarele considerente. Religia are o funcție pozitivă în susținerea stabilității mentale a deținuților și, prin urmare, deținuții arestați preventiv, care, fiind izolați dintr-o dată de societate, sunt mental instabili și descurajați, iar participarea la evenimente religioase ar contribui la securitatea centrului de detenție, precum și la prevenirea accidentelor, cum ar fi cazul sinuciderilor. Chiar dacă se susține că interesul public protejat prin interzicerea participării arestaților preventiv la serviciile religioase este mai mare decât dezavantajele constrângerii libertății religioase suferite de deținuți, totuși Curtea a decis că este încălcată grav libertatea religioasă a deținuților.

Concluzii

Prezentarea și analiza unor aspecte care țin de jurisprudență, pe componenta dreptului comparat, reliefează numeroasele probleme pe care le ridică necesitatea respectării libertății religioase. Aspectele evidențiate de jurisprudență au rolul de a întregi expunerile doctrinare, deoarece semnalizează existența unor situații care nu au fost identificate ca fiind posibile de teoreticieni. Spre exemplu, măsurile din cursul procesului penal sub un văl islamic poate genera conflicte care se conduc la imposibilitatea depunerii mărturiei, care la rândul ei poate se conduce la imposibilitatea soluționării cauzei. În egală măsură, nerespectarea libertății religioase prin înlăturarea dreptului de a participa la slujbele religioase reprezintă o gravă încălcare a acestei libertăți.

Diversitatea și multiculturalitatea spațiului european, dar și a spațiului internațional, vor genera pe viitor astfel de situații și în spațiul românesc, caz în care suntem de părere că rolul judecătoresc penal, respectiv al judecătoresc constituțional va fi unul decisiv în interpretarea legii, dar și în identificarea echilibrului dintre norma penală și norma constituțională.

Optica instanțelor constituționale asupra garantării libertății religioase este cu atât mai interesantă, privită fiind din perspectivă comparatistă, cu cât interpretarea oferită de judecătoresc constituțional nu reprezintă decât un prim pas spre constituționalizarea dreptului²². Astfel,

²² Pentru detalii, a se vedea A. Iftimiei, *Constituționalizarea în dreptul penal român și francez*, ed. Universul Juridic, București, 2016.

aspectele semnalate în cuprinsul acestui articol conduc la o analiză a constituționalizării principiului constituțional al libertății religioase, în principal, în relație cu dreptul penal.